

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E: KADIN KİMLİĞİNİN BİÇİMLENDİRİLMESİ

Ahmet YILMAZ*

Özet

Türk Devrimi süreci, öncelikle Osmanlı Devleti'nden kalan kurumları ve o yapı ile özdeşleşen algıları ulusallık bağlamında “yeniden biçimlendirmeye” çalışıyordu. Diğer taraftan da kendisi, bu geleneksel algılayışlara göre biçimlenmek durumunda kalıyordu. Bunun yanında doğal olarak bir iktidar ve egemenlik anlayışına sahip olması dolayısıyla; “*Vatandaş / Ulusun Bireyi*” olarak tanımladığı toplumu, bu yeni “*Egemenlik*” anlayış çerçevesinde biçimlendirmeye çalışmıştır. Böylece daha öncesinde Osmanlı Devleti'nin “*Müslüman-Aile Kadını*” algısının yerine “*Cumhuriyetçi Asri Kadın*” algısının yerleştirilmesine çabalanmıştır. Bu makale de, kadınlığın Türkiye'de Osmanlı'dan Cumhuriyet'e giden süreçte, mevcut “*Egemenlik*” anlayışı tarafından nasıl bir biçimlendirilme yaşadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Kadını, Cumhuriyet Kadını, Kadın Hakları, Asri Kadın, Aile Kadını.*

FROM THE OTTOMAN TO REPUBLIC: FORMATION OF WOMAN IDENTITY

Abstract

Turkish revolution process primarily tried to reform institutions and perceptions that perpetuated with the structure which vestigial from the Ottoman Empire. Moreover, the revolution was formed itself according to the traditional perception. In addition, the possession of a natural sense of power and sovereignty, it tried to form people in the framework of this new sovereignty understanding which had been described as a Citizen/ Individual of Nation. Thus, it was endeavored to establish Republican Modern Woman instead of Muslim-Family Woman perception. This article aims to introduce how womanhood is formed by sovereignty mentality in the process from Ottoman Empire to Republic in Turkey.

Keywords: *Ottoman Woman, Republican Woman, Woman Rights, Modern Women, Family Woman.*

* Okutman, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi.
(ahmet.deu@hotmail.com).

Giriş

Sanayi Devrimi'nden bu yana üzerine en çok tartışılan konuların başında gelmiş olmasına ve Türk Devrimi sürecinde de kadın haklarının önemli bir yer işgal etmiş olmasına karşın; özellikle Türkiye açısından bakacak olursak, "*Kadın Haklarının Tanınması*" konusu hala önemli bir toplumsal sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sorunun hala güncelliğini korumasının ve belli ki koruyacak olmasının en önemli nedenlerinden biri de; Kadınlığın, Erkek egemenliği üzerine kurulmuş olan ve bunu meşrulaştıran ataerkil sistem ve toplumsal yapı içerisinde tanımlanması; çözümün de böylelikle bir fasid daire haline gelmiş olmasıdır. Öyle ki, türümüz atalarının toprağa yerleşmeye başlaması ile kadın ilk ve -bugüne değin kalıcı-yenilgisini aldı; artık toplumsal olarak "*ne-kim olduğu*" erkek tarafından nitelenir oldu¹. Toprağa yerleşilmeye başlanması ile erkeğin üremedeki rolü anlaşılmaya başlanmıştı; mülkiyet anlayışının ortaya çıkması ile de erkeğin, kendi mülkü olarak benimsediği yaşam alanını kendisine ve kendisinden olacak ve eşinden doğacak ancak yine kendisi gibi erkek çocuğa mal etmesi, kadını ikincilleştiren Ataerkil toplumsal yapıları doğurdu². Edindiği mülkü, kendisinden olan erkek çocuğa aktarmak kaygısı taşıyan erkek ve gücünü kendi gücünden almak üzere ortaya koyduğu erkek egemen toplumsal yapı, erkeğin soyunu garanti altına almak için kadını yeniden tanımlamak ve onun üremesini ya da cinselliğini, dolayısı ile de bedenini bir güdüm altına almaya yani kontrol etmeye yöneldi³. Bu da her ne kadar yönetim ilişkileri değişse bile "*Ataerkillik*" üzerine inşa edilmiş sonraki ve ardılı her toplumda, o toplumu örgütleyen tüm sistemlerde kadınlığın, erkeklik tarafından inşasına neden oldu⁴. Bu inşanın en önemli aracı olarak da dinler ve özellikle Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi İbrahim kökenli üç din ortaya çıktı; toplumsal yapı içerisinde de bu dinler artık, erkek egemenliğini meşrulaştırmanın en etkili araçları konumundaydılar⁵. Ataerkil ailenin doğudan batıya hemen her coğrafyada yayılması ve özellikle Roma, Yunanistan, Mısır, Hindistan, Çin ve Arap coğrafyaları gibi dünyayı oldukça etkileyen bölgelerde güçlü hale gelmesi ile kadın, erkekler tarafından erkeklere has kılınan toplumsal alandan koparılarak, erkeğinin neslini sürdürüp sürdürmediği kolayca kontrol edilebilecek olan hane/ev'e itildi⁶.

1 Simon de Beauvoiere, *Kadınlığın Kaderi*, (Çev: Canset Unan), Altın Kitaplar, 1966, s.35.

2 Bertrand Russell, *Evlilik ve Ahlak*, Varlık Yayınları, Aralık-1971, İstanbul, s.22.

3 August Bebel, *Kadın ve Sosyalizm*, (çev: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum yayınevi, Eylül-1978, İstanbul, s.27.

4 Erich Fromm, *Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları*, (Haz: Aydın Arıtan), Arıtan yayınevi, Eylül-1998, İstanbul.s.17.

5 Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis yayınları, Eylül-2000, İstanbul, s.18.

6 Simon de Beauvoiere, *a.g.e.*, s.s.55-57.

Osmanlı'da Kadın ve Kadının Biçimlendirilmesi

Kadın ve Erkeğin varlık sahalarının toplumsal yapıda farklılaşmasını odağına alarak biçimlenen Osmanlı toplum yapısı, kadınlığın erkeklik tarafından biçimlendirilmesinin en önemli örneklerinden birini oluşturur ve temelini, erkek egemenliğini pekiştiren bir inançtan; Arap ve İran kültürünün etkisinde kalmış olan İslamiyet'ten alır. Benimsesin ya da yadsısın; kökenini ve değerlerini Arap ve İran toplumundan alan ve bu değerleri üzerinde biçimlenmiş bulunan İslamiyet'i⁷ benimsemiş olan Osmanlı toplumu, bu inancın gerekleri doğrultusunda oldukça merkezi ve ataerkil bir toplumsal örgütlenme gerçekleştirmekteydiler⁸. Kadına bakış da bu anlayış doğrultusunda şekillenmekteydi: Kadını erkeğe neredeyse eşit kabul eden Türklerin eski inançlarından kaynaklanan anlayışın yerine artık, kadını erkek karşısında ikincilleştiren ve bu anlayışı benimsemiş olduğu yaratıcıya dayandırarak kutsallaştıran bir inanç yerleşmekteydi⁹. Bunun aile içerisindeki en önemli örneğini, "Ocak" denilen ve ailenin kadınlı erkekli bütün bireylerinin ortak yaşam alanı olarak sürdürülen hane anlayışının terkedilmesi oluşturmaktadır. "Ocak", özellikle Fatih Sultan Mehmet sonrasında¹⁰, kadın ile erkeğin yaşam alanlarını birbirinden kesin bir biçimde ayıran hane anlayışına terk etmiştir: Erkekler özgü olarak yapılandırılan "Selamlık" ve kadınların yaşam alanı olarak biçimlendirilen "Harem"¹¹... Yine Fatih'e kadar da kadınlar peçe ya da çarşaf kuşanmamaktaydılar¹².

Osmanlı'nın ilk dönemlerinde eski Türk gelenekleri varlıklarını sürdürmekte ise de yerini Arap/İslam kültürüne ve hukukuna bırakma sürecine girmişti. İslamiyet'in bir toplumsal ve siyasal yapı olarak benimsenmesi, aynı zamanda teokratik özellikte bir örgütlenmeyi de yapılandırmaktaydı. Bu örgütlenmenin en önemli özelliği de, İslamiyet tarafından tanımlanan yaratıcısı tarafından konulmuş; bundan dolayı da eleştirilemez-sorgulanamaz-değiştirilemez olan hukuki kurallardan oluşmasıydı¹³. Dolayısı ile "Din", yani İslamiyet, Osmanlılarda kadının biçimlendirilmesinin aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle dini yükümlülükler ve algılayışlar, geleneksel yapı içerisinde bireylere benimsetilirken; kadın ve erkek kimliği, kadının erkek karşısındaki ikincilliğinin "kutsal bir yazgı" olması nedeni ile kaçınılmaz da olduğu benimsetilerek biçimlendiriliyordu. Bu anlayışla birlikte de erkeğe tanınan haklar kadına tanınmamaktaydı. Örneğin, bir kadının eşini boşamak gibi bir hakkı bulunmazken, erkek karısını ya da karılarından

7 Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünyü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1992, Ankara, s.4.

8 Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara, s.97.

9 Aytunç Altındal, *Türkiye'de Kadın*, Havass yayınları, 1977, İstanbul, s.103.

10 Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, Ankara, s.19.

11 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.97.

12 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.19.

13 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.97.

birini kolayca boşamak hakkına sahipti¹⁴. Erkeğin boşamak için “boş ol” demesi de yeterliydi ki, kadının kaderi, erkeğin iki dudağı arasına terkedilmekteydi¹⁵. Kaldı ki kadına bir açıklama yapması veya boşadığını yüzüne karşı ifade etmesi de şart koşulan bir koşul değildi¹⁶. Fakat kadının böyle bir hakkı yoktu: Boşanmak istediği zaman bunu gerekçelendirmek zorundaydı. Bu da kadına dolaylı da olsa boşanma hakkını tanımaktaydı; ancak bu da kocası ile daha evlenirken ondan böyle bir hak için izin alabilmesi ile mümkündü¹⁷. Diğer taraftan çok eşlilik, özellikle üst tabaka için, genellikle dul kalan erkeği fahişelerden uzak tutmak kaygısına büründürülerek din ile de meşrulaştırılan bir anlayıştı. Kadının ise çok eşlilik yapamadığı gibi bir erkekle ikinci veya sonraki eşlerden birisi olarak evlendirilmesi de, kadının toplum içerisinde sahipsiz kalmaması amacıyla gerçekleştiriliyordu¹⁸. Yine de erkeğin çok eşliliği, Osmanlı toplumunda çok fazla yayılamamış ancak çoğunlukla saray için geçerli olabilmişti¹⁹. Sonraları ise vezirler ve beylerin de dâhil olduğu önde gelen saray erkânı da bu anlayışı benimsemiş ve uygulamış, en son da varlıklı erkekler çok eş alabilir hale gelmişti²⁰. Kadını ikincilleştiren bir diğer uygulama da, yine kökenlerini İslamiyet’ten alarak meşrulaştırılan ve kadının alınıp satılmaları ile biçimlenen “*Cariyelik*” idi²¹. Yine de kadının din aracılığı ile biçimlendirilmesine karşın, dine uygun olmayan bir biçimde Cariyelerin dans etmeyi öğrenmelerine ve dans etmelerine izin veriliyordu²².

Halk arasında ise 16ncı yüzyıla kadar *Tek Eşlilik* yaygındı ve henüz *Çok Eşlilik* benimsenmiş değildi²³. 18 ve özellikle 19ncü yüzyılda artan Batılılaşma eğilimi sonucunda çok eşliliğe karşı da tavır alınmaya başlandı. Ancak bu sefer dinin yani İslamiyet’in *Çok Eşlilik* açısından tavrının, aslında “*Tek Eşlilik*”i uygun gördüğü düşünölmeye başlanmıştır²⁴.

Erkeğinin neslini korumakla görevlendirilen kadın bedeni, bu görevini her ne şekilde olursa olsun sekteye uğratmaması için “*Harem*” e itilmektedir. Yani kadın,

14 A. Afetinan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 1982, İstanbul, s.60.

15 Emel Doğramacı, *a.g.e.*, s.7.

16 Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, (çev: Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi yayınları, Ağustos-2009, İstanbul, s.137.

17 *A.g.e.*, s.138.

18 Fanny Davis, *a.g.e.*, ss.103-104.

19 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.106.

20 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.59.

21 Olga Augutinos, “Doğulu Cariyeler, Batılı Metresler: Prévost’un Histoire d’une Grecque Moderne’i”, *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları*, (Der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül/2009, İstanbul, ss.14-16; 1876’da ilan edilen Kanun-u Esasi ile Osmanlıda halkın kişisel özgürlüklerinin tanınmasına karşın 1915-1916 yıllarında Şeyhülislamlığın köle ve cariyeler ile ilgili hükümleri bulunmaktaydı. Bakınız: Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını: 1839-1923*, Ötügen yayınları, Şubat-2011, İstanbul, ss.64-67.

22 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.110.

23 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.23.

24 Fanny Davis, *a.g.e.*, s.109.

evdeki bir "İç Mekan" a tutsak ediliyordu²⁵. Kadının "Haremlik-Selamlık" biçimindeki bir ayrıma tabi tutulması, en sonunda ev dışındaki yaşam açısından da kadının yerinin tanımlanması sorununu doğurmaktaydı. Bu da sonuç olarak kadının, toplumsal yaşamdan koparılması sürecini hızlandıracaktı. Örneğin, her ne kadar yenilikçi bir padişah olsa bile III. Selim döneminde çıkarılan bir kanun ile çamaşırcı kadınların dükkân açmalarının önü kapatılıyordu. Yine aynı emirde, kadınların kaymakçı dükkânına girmeleri de yasaklanmaktaydı²⁶. Yine kadınların kuşandıkları feracelerin de açık renkli olmaması gerektiği dile getirilmekteydi²⁷. Dolayısıyla, kadın evin dışına çıkmak zorunda kaldığında, "Evdeki İç Mekan"ın yani "Harem" in yerini; "Dışarıdaki İç Mekan" yani "Çarşaf, Peçe (Günümüzde: Türban)" almaktaydı ve kadın ev dışında da bir iç mekana tutsak edilmekteydi. Bu anlayış özellikle Lale Devri'nde oldukça önemli bir boyuta ulaşmıştı; kadınların artık çarşaflarının kalınlığı ve biçimi bile devlet tarafından belirleniyordu²⁸. Yine bu dönemde kadın ile erkeğin sokakta birlikte yürümeleri bile imkânsız hale getirilmekteydi²⁹.

Osmanlılarda kadının algılanışı, halk ile saray arasındaki yönetim ilişkilerine de bağlı olarak farklılık göstermekteydi. Örneğin, Saray kadınları farklı kökenlerden ve inançlardan gelen kadınlardı. Saraya yerleştirilmeleri ile birlikte kendi kültürlerini ve inançlarını, Sarayın onlara sunduğu duyuş ve inanışlarla pekiştiriyor, dolayısı ile halk kadınının sahip olduğu ve duyuş-düşünüşten çok daha farklı bir benimseyişe sahip oluyorlardı³⁰. Halk kadını toplum içerisinde ikincilleştirilirken ve toplum dışına itilip haneye mahkûm edilirken³¹, Saray'da "Valide Sultan" önemli bir gücün merkezi konumuna gelebiliyordu ve oldukça özgür bir yaşam sürüyordu³². Bu da Saray Kadınlarının zamanla politikanın içinde yer almalarına ve özellikle 18-19ncü yüzyıllarda görüldüğü üzere³³ Osmanlı siyasetini biçimlendirecek duruma gelmelerine neden olabiliyordu³⁴. Sarayda devlet otoritesinde etkili olan ve siyasi iradeye müdahale edebilen Saray Kadınının karşısında Halk Kadınının görevi, erkeğinin neslini doğurmak, sağlıklı bir biçimde büyütme ve soyu sürdürmekti³⁵. Dolayısı ile Saray Kadını herhangi bir üretim aşamasında bulunmamaktaydı; tam anlamı ile tüketici konumundaydı. Bununla birlikte olabildiğince eğitim alma, öğretim görme imkânına sahiptiler. Kültürel gelişimlerini sağlayabiliyorlardı³⁶.

25 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.130.

26 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, ss.107-109.

27 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.20.

28 Bernard Caporal, *a.g.e.*, ss.141-142.

29 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.63; Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.70.

30 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.112.

31 *a.g.e.*, ss.112-113.

32 "Valide Sultan" ünvanının ilk kez III. Murad tarafından annesine verildiği kabul edilir: Fanny Davis, *a.g.e.*, s.24.

33 *a.g.e.*, s.26.

34 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.85.

35 Suraiya Faroqhi, "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, s.9.

36 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.21.

Erkeği ile birlikte ziraat işçiliğinden ev ekonomisine kadar geniş bir alanda üretici konumunda bulunan Köylü kadın ise eğitim ve öğretimden mahrum kaldığı gibi kültürel gelişimden mahrum bırakılıyor ve Toplumsal algılar tarafından biçimlendirilerek oldukça edilgen bir konuma itiliyordu³⁷. Dolayısı ile Köylü kadın bir mülk sahibi olmak yerine erkeğin mülkü konumunda iken; Saraylı kadın vakıflar kurabiliyorlardı³⁸. Göçebe kadın ise Orta Asya'dan ve İslam öncesinden gelen algılanışını büyük oranda korumaktaydı ve erkek karşısında ikincilleştirilmemişti³⁹. Göçebe kadın, erkeği ile eşit bir karakterde algılanmaktaydı⁴⁰.

Tanzimat süreci, kadın konusunu bir sorun olarak gündeme getiren en önemli olgu oldu. Özellikle kadınların sokağa çıkmaları ve gezmeleri konusunda bir hoşgörü ortamı doğmaya başladı⁴¹. Bu dönemde devlet, kadınların giyim ve kuşamlarını önemli bir sorun haline getirmemekteydi⁴². Tanzimat dönemi ile birlikte, İslamiyet'in Hanefi mezhebinin algıladığı şeriat anlayışına göre biçimlendirilen kadın, artık Batı'dan esinlenerek oluşturulan hukuk çerçevesinde tanımlanmaya başlandı. Yine de Mecelle'nin hazırlanışı sürecinde, kadın haklarının "*Fransız Yurttaşlar Yasası*"na göre mi, yoksa "*İslam Şeriatı*"na göre mi biçimlendirileceği konusu çatışma yaratmıştır. Ve Kadının toplumsal yapıdaki konumu açısından da pek bir değişiklik yaşanmadı: Kadının statüsünde bir değişiklik olmadı⁴³. Örnek olarak; kadınlar ve erkekler, Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle İstanbul'da yaygınlaşmaya başlayan toplu taşıma araçlarında kendi cinsiyetlerine özgü ayrılmış alanlarda yolculuk etmeye devam edeceklerdi⁴⁴.

1908'deki Jön Türk Devrimi'nin hemen ardından kadınlara çeşitli hakları kazandıran yeniliklerin yapılmış olmasına karşın, mesela, 1911 tarihindeki Zina konusundaki düzenlemelerde erkek kayırılmaktaydı. Buna göre karısını zina yaparken bulan erkeğin karısını öldürmesi bağışlanabilir bir durumken, kocasını zina yaparken bulup öldüren kadının suçu bağışlanabilir bir şey değildi. 1915 yılında ise Şeyhülislam'dan; kadına, kocasını, belirli koşulların gerçekleşmesi şartı ile boşanma yetkisinin verilmesi yönünde fetva alınması ile Padişah iki tane ferman yayınladı. Bu şartların başında kocanın evi terk etmesi ve çocuklarına bakmaması gelmekteydi⁴⁵.

37 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.116.

38 Osmanlı'da kadınlar tarafından kurulmuş vakıflar konusunda Halep örneği için bakınız: Margaret L. Meriwether, "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1773-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed: Madeline C. Zilfi, çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, ss.128-131 vd; Yine Osmanlı'da kadınlarca kurulan vakıflardan Bosna örneği için bakınız: Kerima Filan, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları*, (Der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, Çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül/2009, İstanbul, ss.109-136.

39 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.114.

40 Emel Doğramacı, *a.g.e.*, s.7.

41 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.124.

42 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.29.

43 Bernard Caporal, *a.g.e.*, ss.116-117.

44 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.99.

45 Bernard Caporal, *a.g.e.*, ss.119-120.

Tanzimat sürecinde sürekli eleştirilen Görücü usulü evlenmeler ise olumsuz olarak nitelenmelerine karşın geleneksel geçerliliğini korumayı sürdürdü⁴⁶. Evlilik, Osmanlı Kızı'nın yetişkinliğe erişmesinin en önemli adımıydı ve onu eşi tarafından boşanana ya da ölene kadar erkeğin ayrılmaz bir parçası haline getiriyordu⁴⁷. Bu kurumda erkek egemenliğini meşrulaştıran dini uygulama ise "Mehr" idi⁴⁸. Mehr, erkek tarafından kadına verilen ve oldukça küçük miktarlarda da olabilen fakat temelde erkeğin, kadın üzerindeki "Geçimlik" egemenliğini temsil eden bir uygulamaydı.

Evlilik sürecinde kadından beklenen en önemli görev, eşine bir "Erkek Çocuk" vermek ve böylece erkeğinin soyunun sürdürülmesini güvence altına almaktı⁴⁹. Bu benimseyiş, soyun erkek evlattan sürdüğü ve kadın bedeninin bu görevi yerine getirmek üzere erkek için yaratılmış bir "Tarla" olduğu dinsel düşüncesine paralel olarak İslamiyet'in erkeği kadına üstün gören anlayışını yansıtmaktaydı. Dolayısı ile gelenekselleştirilen erkek egemenliği, dinsel görüş ile de pekiştiriliyordu ve sorgulanamaz hale getiriliyordu⁵⁰.

Çocuğun doğumu da kadın ve erkeğin cinsiyetlerine verilen önemi yansıtan en önemli olay haline gelmişti. Doğan çocuğun ziyaretine gelenler; erkek çocuk doğmuş ise yaşanan "sevinç"e ortak olmak için gelirken; doğan çocuk kız ise eğer, yaşanacak "keder"i paylaşmak ve teselli etmek için geliyorlardı⁵¹.

Kadın bedeninin erkek kontrolüne alınmasının en önemli nedeni ve "Erkek Çocuk" doğurmakla yükümlendirilmesinin diğer bir yönü de; kadının, kocasının namusunu korumakla ve ona leke sürdürmemekle görevlendirilmesidir. Dolayısı ile bu da, kadının doğurduğu çocuklar arasında, kocasından olmayan yani başka bir kanı taşıyacak bir çocuğun bulunmamasını garanti altına almak ile ilgilidir. Böylece kadın, başkalarının gözünden bile sakınılacak; bedensel olarak da bütünüyle kısıtlanıp, erkek egemenliği ile kontrol edilecek bir nesne haline getiriliyordu⁵².

Toprak mülkiyeti açısından; Tanzimat'a kadar mülkiyet hakkı babadan oğula geçmekteydi. Erkek çocuğun olmadığı hanelerde ise kız evlat, tarlayı ancak bedeli karşılığında kullanabilmekteydi. Bu anlayış da, tarlanın bedelini ödeyecek maddi varlığa ve birikime sahip olmayan kadını; bu bedeli dolaylı olarak ödemek durumunda kalan eşinin güdümünde kalmaya zorluyordu. Böylece kadının babasından kalan mülkü, eşinin mülkiyetine geçiyordu. Kızların miras yolu ile

46 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.59; Fanny Davis, *a.g.e.*, s.75.

47 Leslie P. Peirce, "Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed: Madeline C. Zilfi, Çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009, ss.178-179.

48 Colin Imber, *a.g.m.*, ss.78,80 vd; A. Afetinan, *a.g.e.*, s.60.

49 Fanny Davis, *a.g.e.*, s.47.

50 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.127.

51 Fanny Davis, *a.g.e.*, s.48.

52 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.129.

mülkiyet hakkını kazanmaları ise ancak Tanzimat ile mümkün olabilmişti⁵³. Ataerkil Osmanlı Ailesi'nde, uygulama da mal varlığının bölünmezliği esas ilke olarak kabul edilmekle birlikte⁵⁴, kız evlat, babadan kalan mirasın yarısı üzerinde hak sahibi olmaktaydı⁵⁵.

Yine Tanzimat ile beraber, Osmanlı Hukuku çerçevesinden uygulanmakta olan kızlardan Gelinlik Vergisi alımı da sona bulmaktaydı⁵⁶.

Eğitim konusunda ise kızlar, yine Tanzimat'tan önce, ancak Sıbyan mekteplerine gidebiliyorlardı. Burada, erkekler gibi sadece dinsel eğitim görebilmekteydiler. Yükseköğretimin görüldüğü medreselerde eğitim görmek imkânları ise bulunmamaktaydı⁵⁷. Tanzimat Fermanı'nın ardından ise 1843 yılında ilk defa kızlar Tıbbiye'de Ebelik dersleri görmeye ve bu alanda eğitim almaya başladılar⁵⁸. Bu uygulama, kızların eğitimleri açısından olumlu bir adım olmasının yanında kadına bakış açısı ile de doğrudan ilintilidir. Öyle ki, Ebelik; geleneksel olarak kadınlara atanmış bir meslek türüdür. Tıbbiye'de verilmekte olan bu ders de yine kadına yüklenen bu "Toplumsal Cinsiyet" ve bununla ilgili olarak benimsenen meslek anlayışı ile biçimlenmekteydi. Örneğin, kadınlar ebelik ile ilgili tatbiki derslerde eğitim görürlerken yanlarında erkekler bulunmamaktaydı. Yine okula kaydolarken kızların okur-yazar olmaları şartı da yoktu⁵⁹; ebeler için ilkökul mezunu olma şartı, ancak II. Meşrutiyet'in ardından aranacaktır⁶⁰. Böylece Tıbbiye'de verilmekte olan "Ebelik" dersleri, kadınlara yeni bir konum kazandırmak amacı ile uygulanmamaktaydı. Bu uygulama için, kadınlara özgü tanımlanmış olan geleneksel bir mesleki konumun, o mesleği icra edeceklerin eğitilerek o mesleği sürdürmelerini sağlaması dolayısı ile tutucu bir uygulama idi denilebilir. Tıbbiye'de Ebelik dersi alarak mezun olan ilk Müslüman kız öğrenciler 1845 yılında mezun oldular ve sayıları 10 idi⁶¹.

1848'de, "Meclis-i Maarif-i Umumiye" artık "Maarif-i Umumiye Nezareti" olarak yapılandırıldı. 1869'da ise okulları Şeyhülislam'a bağlı olan ve Devlete bağlı olan okullar olarak ikiye ayıran "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" çıkarıldı ve buna göre Ortaöğretim'de yine kız çocukları yer almamaktaydı. Yükseköğretim de yalnızca erkeklere yönelik olmakla birlikte eğitim alanında yapılan yenilikler de erkeklere yönelik yapılmaktaydı: Örneğin, ilk Öğretmen Okulu 1848'de açıldı ve yalnızca erkeklere eğitim verilmekteydi⁶². 1869'da çıkarılan Nizamnameye göre erkek çocuklara 6-11 yaşlarında eğitim görmeleri zorunlu tutulurken; kızlar için zorunlu eğitim,

53 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.125.

54 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.127.

55 Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.71.

56 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, ss.25-26.

57 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.102.

58 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.124.

59 Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.47.

60 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.27.

61 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.105.

62 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.103.

6-10 yaşları idi. 12 yaşındaki kızların eğitimi için yine kız öğretmen yetiştirmeye yönelik Kız Öğretmen Okulu ise 1870 yılında açıldı⁶³. Bu okulların açılmasında da yine kadına yeni bir konum kazandırmak gibi bir amaç yoktu. Asıl kaygı; 12 yaşına giren kız çocuklarının artık toplum içine ve özellikle erkek öğretmenlerin karşısına yüzleri açık bir biçimde çıkmayacaklarını dayatan dinsel algılayış ile ilgiliydi. Tüm öğretmenler erkek oldukları için 12 yaşını geçmiş kızlar ile özellikle de o kızların yüzleri görünür bir biçimdeyken aynı ortamda yer alamazlardı⁶⁴. Dolayısı ile bu yaşlardaki kızların, yüzlerinin görünmesinden ya da erkek bir öğretmenden ders almasındansa; eğitim görmemesi tercih edilebilir bir durumdu. Yine de kız çocuklara eğitim verilecekse, kız çocukları ikincilleştiren bu anlayışı koruyacak ve sürdüreceği bir uygulamaya gidilmesi gerekliydi ki bu da, Kız Öğretmen Okulu ile kendi cinsiyetinden olanlara öğretmenlik yapabilecek olan kadın öğretmenlerin yetiştirilmeleri ile mümkün olacaktı. Böylece, Kız Öğretmen Okulu da, daha önce Tıbbiye'de verilen Ebelik dersi ile bağıntılı olan anlayışın bir yansıması olarak, kadına ve erkeğe birlikte yüklenen toplumsal rollerde bir değişiklik ya da gelişme yaratmak için değil; var olagelmiş ve dinsel buyruklar ile içselleştirilmiş kadına ve erkeğe yönelik toplumsal yargıları pekiştirmek için yapılandırılmıştır. Öyle ki, kızlar için açılmış olan bu öğretmen okullarında, öğretmen olarak yetiştirilecek kızlara eğitim vermesi için gerekli kadın öğretmenler temin edilemediğinde; edepli olması şartıyla, ancak yaşlı erkek öğretmenler görevlendirilebiliyordu⁶⁵. Yine benzer bir anlayış da Sıbyan Mektepleri'nde ortaya çıkmaktaydı. Bir yerde iki tane Sıbyan Mektebi bulunduğu zaman, biri kızların eğitimi için ayrılacaktı. Ancak eğer bir tek Sıbyan Mektebi bulunuyorsa, kızlar ve erkekler aynı mektebe gidecekler, fakat ayrı ayrı oturtulacaklardı⁶⁶. Böylece özellikle öğrencilere yönelik kız ve erkek ayırımına dayalı algılayış, her uygulamada korunarak sürdürülmekte ve bireyleri gelenekselleştirilmiş Toplumsal Cinsiyet'e dayalı olarak biçimlendirmekteydi.

1864 yılında ise ilk Kız Sanat Okulu, Rusçuk'ta, Mithat Paşa tarafından açıldı⁶⁷. Yine bu okulda da kızlar, "Kızlara özgü" olarak tanımlanan ve kalıplaşmış bir anlayış çerçevesinde; dikiş, dokuma gibi işleri öğreniyorlardı: Ve özellikle de savaşlar sırasında ordu için giysi dikiyorlardı. Yine Mithat Paşa'nın desteği ile ve aynı anlayışla, 1869'da İstanbul'da "Dikimhane"⁶⁸ niteliğindeki "Kız Sanayi Mektebi" açıldı. 1884 yılında ise Kız Sanayi Mektepleri, gerçekleştirilen düzenlemelerle 5 sene eğitim vermek üzere yapılandırıldı ve bu sefer Savaş Bakanlığı yerine Eğitim Bakanlığı'na bağlandı⁶⁹. 1858 yılında ilki açılan Kız Lisesi'nin⁷⁰ yaygınlaşması ise

63 Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.53

64 Aysegül Yaraman, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam yayınları, Kasım-2001, İstanbul, s.30.

65 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.88.

66 Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.25.

67 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.124.

68 Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.48.

69 Bernard Caporal, *a.g.e.*, ss.105-107.

70 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.125.

II. Abdülhamit'e kadar mümkün olmadı⁷¹. 1870 yılına gelindiğinde de kızlar için İlköğretim Okulu açıldı⁷².

Abdülhamit'in kızların eğitimine pek sıcak bakmamış olmasına karşın, kızların eğitimi ile ilgili talepler ve gereksinimler artmaktaydı. Özellikle Öğretmen Okulları'ndan mezun olmuş kız öğrencilerin sayısının çoğalması, onların aynı zamanda lise eğitimine yönlendirmelerini sonucunu doğuruyordu. Bu nedenle yine Abdülhamit döneminde, 1880 yılında, kızlar için İdadi açıldı. Kızların lise eğitimlerini karşılamak üzere açılan okul, kızların eğitim seviyelerinin yükseltilmesi açısından bir ilk olma özelliğini taşıyordu⁷³.

Osmanlılarda kadın kimliğinin biçimlendirilmesi, öncelikli olarak dinin ve geleneksel toplumsal yapının izin verdiği ölçüde ve kadının her şeyden önce "Edilgen" olduğu benimseyişine dayanarak gerçekleştirilmekteydi. Öncelikle İslam inancının dikte ettiği "Kadın-Erkek" ayrımına ve erkeğin karşısında kadının ikincilleştirilmesine bağlı olarak öncelikle toplumsal yaşamda ve hanede kadın biçimlendirilmekteydi. Ancak Batı'daki toplumsal değişimlerin oldukça hız kazanması ve Osmanlı insanının bu değişimin neresinde olduğu ile ilgili yargıların ve eleştirilerin artması ile Osmanlı'da kadın hakları 19. yüzyılda başlamıştı⁷⁴. Batı'daki Sanayi Devrimi sonucunda artan teknik ilerlemenin etkisiyle iş görebilen güce yönelik ihtiyacın artması ve bu ihtiyacı karşılamak için kadınların da iş gücünde etkili bir biçimde kullanılmaya başlamasıyla "Kadın"ın konumuna yönelik anlayış yeni bir boyut kazanma sürecine girdi⁷⁵. Daha öncesinde Osmanlılarda "Kadının Tutsaklığı", dinsel anlayışa göre "Kutsanır" ve ona göre her yenilikle baştan ve fakat aynı anlayışla Ataerkil dinin ve geleneklerin çıkarlarına göre biçimlendirilirken; artık Kadın Hakları, kadınların gerçekten özgürleştirilmeleri çerçevesinde geliyordu. Öyle ki bu dönemde Fransız Komünistler, kadının sistem içerisindeki yerine eleştiriler getirirken; Kapitalist eğilimli kesimler de İngiltere ve Amerika'nın söylemlerine sığınıyorlardı⁷⁶. Buna karşın Şemsettin Sami gibi aydınlar da, kadınları toplumun diğer yarısı olarak gören; dışlanmışlıkları karşısında onların kazanılması gereken bir kitle olduklarını vurgulayan özgün bir anlayış seviyesine yükselmiş bulunmaktaydılar⁷⁷. Bu anlayış, Osmanlıların ardından Mustafa Kemal'i de etkileyecektir.

Yeni Türkiye'de Kadın ve Kadının Biçimlendirilmesi

Türk Devrimi, Osmanlı Devletinin monarşik yapısına özgü tek bir hanedanın egemenliğini temsil eden kurumlarını yıkıp yerine, halkın egemenliğini temsil

71 Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.32.

72 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.124.

73 Şefika Kurnaz, *a.g.e.*, s.44.

74 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.123.

75 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.87.

76 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.123.

77 Şemsettin Sami, *Kadınlar*, (Haz: İsmail Doğan), Ankara, 1996, s.5.

eden kurumları kurarken; diğer taraftan da özellikle dini algılayışla biçimlenmiş geleneksel Osmanlı Toplumunu da "*Ulus Toplum*" yapısına uygun bir biçimde yeniden yapılandırmak durumundaydı. Bu çerçevede, Osmanlı toplum yapısı ile özdeş algılayışların eskiliğini ortaya koymak ve böylece kendisinin ortaya koyduğu yeni toplumsal kaygıları ve benimseyişleri meşrulaştırmak eğilimindeydi⁷⁸. Böylece Türk Devrimi, yalnızca kendisinden önceki Osmanlı Devleti'nin kurumlarını kaldırarak yenisini yapılandıran bir süreç değil; aynı zamanda yeni bir "*Bilinçlenme*" ya da "*Aydınlanma*" gerçekleştirmek yani bir bilinç değişimi gerçekleştirmek durumundaydı. Bu elbette ki geçmişteki toplumsal yapı ile biçimlenmiş Osmanlı halkının bu değişim sürecinde düşecekleri boşluğu doldurabilecek bir birikimi ve yönelişi gerekli kılıyordu⁷⁹. İşte bu noktada Devrim'in diğer bir dayanacağı kitle ve özellikle yenileşmenin "*İtici Gücü*" olarak "*Kadın*"ın ön plana çıkmasına neden oldu⁸⁰. Henüz Osmanlı'nın son dönemlerinde kendi varlığının farkına varmaya başlayan, bunu anlamlandırma sürecine giren ve içinde var olmaya başladıkları devletin yıkılışı ile kurulan yeni devlette söz sahibi olduklarını gerçekleştirdikleri derneklerle ve mitinglerle ortaya koyan "*Kadınlık*", toplumun "*diğer yarısı*" olduğunu etkili ve etkin bir biçimde ortaya koydu.

Yine de Osmanlı Devleti, nasıl ki var olan rejimin ve toplumun mevcut "*Kadın ve Erkek*" algılayışı ile birlikte her iki cinsiyete de yüklenen Toplumsal roller çerçevesinde kadını biçimlendirme yoluna gitmişse; Türkiye Cumhuriyeti de, benimsediği "*Ulus-Toplum*" anlayışı ile aynı düzlemde bir bilinç ile kadını, iyi ya da kötü, biçimlendirme ve yeni kurulan sisteme öylelikle dâhil etme kaygısı güttü. Bununla bağıntılı olarak kadının toplum içerisinde edineceği yer ve devrimler sürecinde alacağı rol, "*Ulus-Toplum*"un ona ve erkeğe biçtiği sorumluluk kadar olmak durumundaydı. Bununla birlikte Türk Devrimi'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün de kadınlık konusundaki düşünceleri de bu biçimlendirmede önemli bir rol oynamıştır.

Mustafa Kemal, özellikle Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'ne etkin bir biçimde katılmış olan ve sonunda da kurulan Ulusal Cumhuriyet'te "*Türk Kadını*" olarak yer alan kadınlığın yerini, kadınlığın doğası gereği "*Yüksek*" bir mevki olarak tanımlamaktaydı. O, kadınlığın, insanlığın var oluşunun merkezinde olduğunu belirtmekteydi ve kadının "*Yoksul*"luğunun, insanlığın yoksulluğu demek olduğunu düşünmekteydi. Çünkü ona göre; insanlığın bugün yarattığı ve sahip olduğu zenginliği yaratanlar, insanları doğuran, yetiştiren ve bu mirası kucağında onlara aktaran kadınlardı. Bu yüzden "*kadın*"ı, zenginlik ile özdeşleştirmektedir⁸¹.

78 Kemal Arı, *a.g.e.*, ss.262-263.

79 Ülker Gürkan, "*Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları*", *AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.35, S.1, 1978, s.382.

80 Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim: Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü*, 1999, İstanbul, s.231; Ayşegül Yaraman, *a.g.e.*, s.132.

81 Türkan Arıkan, *Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarik Kurumu basımevi, 1984, Ankara, ss.22-23.

Yine kadının, toplumun diğer yarısı olduğu kanısı ile örtüşen bir biçimde Mustafa Kemal, Türk Devrimi öncesinde hemen birçok alanda atıl kalmış olan kadınlığın, bundan böyle toplumun her alanında ve özellikle erkeklerle birlikte yürümesi, çalışması ve ilerlemesi gerektiği düşüncesinden hareket etmekteydi⁸². Ona göre Kadın; bilim dünyasında, toplumsal ve ekonomik faaliyetlerde erkeğe yardımcı olmalı ve onu yalnız bırakmamalıydı. Kadını toplumun diğer etkin unsuru olduğu anlayışının oldukça biçim kazanmış olmasına karşın erkeği yine de ön planda tuttuğu belli olmakla birlikte kadını, “*Ulus Kadını*” kimliğine bürünen bir anlayış sergilemekteydi: “*Türk’ü, zihniyetiyle, bazusuyla, azmiyle muhafaza ve müdafaaya kadir nesiller yetiştirmek*” ifadesi ile kadına, Ulusallık bilincini kazanmış bireyler yetiştirmek görevini vermektedir⁸³. Dolayısı ile Osmanlı Devleti döneminde Müslüman bireyler doğurmak ve yetiştirmekle görevlendirilen kadın; bu sefer de Ulusal değerleri benimsemiş ve içselleştirmiş bireyleri yetiştirmekle görevlendirilmekteydi. Kadınların ikincilleştirilmelerinin en temel öğelerinden olan ve kadınların toplum içindeyken bile ayrı bir iç mekâna tutsak bırakan kuşamlar ile ilgili olarak da; bu kuşamların, toplumun kadına bakış açısı ile doğrudan ilgili olduğunu belirtmekteydi. Böylece kıyafet konusu da önemli ayrı bir konuydu. Ancak ona göre kadınlar için gerçek başarı sadece kıyafetle değil; onların bilimsel ve kültürel kazanımlara sahip olabilmeleri ile mümkün olacaktı⁸⁴. Gelecek için ise kadın ve erkeğin her bakım eşit olacakları düşüncesine sahipti⁸⁵.

Atatürk’ün gerçekleştirdiği devrim özellikle iki temel noktadan hareket etmekteydi: Öncelikli olarak “*Türklük*” tanımı adı altında, bütün Etnik ve Dinsel kaygıların da üzerinde ortak bir değer algısı ile biçimlenmiş Ulusal bir kimlik tanımı öngörülüyordu. Diğer taraftan da Batı’dan kaynaklanan ve Batı’yı çağdaşlaştıran değerleri alıp içselleştirmek, yeniden yorumlamak ve özümsemek kaygısıydı bulunmaktaydı⁸⁶. Bu çerçevede Türk Devrimi, çağın gerektirmesine karşın kadınların daha önce elde edemedikleri hakların kazanımının gerçekleştirilmesini gerekli görüyordu. Fakat dönemin toplumsal bilinci açısından bu haklarla ilgili olarak tabandan gelen ciddi bir talep bulunmamaktaydı. Bu da kadınlar ile ilgili yeniliklerin yönetim tarafından belirlenmesine, tanımlanmasına ve tayin edilmesine neden olmakta ve “*Devlet Feminizmi*” diye adlandırılan bir sürecin işlenmesine neden olmaktadır⁸⁷. Bu süreç de sonunda, yeni kurulmuş bir devlet

82 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.140.

83 *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.II, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, 1997, Ankara, s.242.

84 Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, Ankara, s.182.

85 Utkan Kocatürk, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, Ankara, s.228.

86 Leyla Kaplan, *a.g.e.*, s.170.

87 “*Bu devrimci ideoloji, her devrimci yapılanma gibi otokratik bir yöntemi benimsemiştir. Yani toplumda söz konusu olan değişimler, tabandan gelen ve tavanı etkileyen bir süreç olarak değil, bunun tam tersine, tavanın tabanı etkilemesi ve yönlendirmesi biçiminde gelişmiştir*”: Leyla Kırkpınar, *Türkiye’de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Zeus kitabevi, 2010, İzmir, s.121; Nur Bilge Criss, “*Türk Kadınının Gündemi*”, (Çev: Kadriye Göksel), *AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1, ss.115.

olarak Yeni Türkiye'nin, monarşinin ardından benimsediği devlet ve toplum algısıyla özdeş ve "Cumhuriyet Kadını" olarak nitelenen kadın imajının yaratılmasını getirdi. Daha öncesinde "Aile Kadını: İyi Anne ve Eş"⁸⁸ olarak yetiştirilen "Osmanlı Kadını"na karşılık artık Ulus Devlet "Asri Kadın"ı inşa etmekteydi. Bu kadının en temel özelliği; çağın gereklerine ayak uydurmuş olması, eğitim görmüş olması; toplumsal hayata ve üretime katılabilmesi idi. Bununla birlikte erkeğin rahatça girip kendisini ifade edebildiği toplumsal ve ekonomik alanda da erkeklerle birlikte eşit bir biçimde etkin rol alması da diğer bir özelliği idi⁸⁹. Buna karşın, temellerini Tanzimat sonrasında gerçekleştirilen ve yine kadının biçimlendirilmesine yönelik olan yeniliklerden ve bu yeniliklerin yarattığı algıdan alan Türk Çağdaşlaşması da, kadınlar lehine ortaya çıkan ve onları toplumda etken hale getirmeyi hedefleyen eşitlik ve eğitim yönündeki gelişmeleri onların "daha iyi Annelik" yapabilmeleri kaygısı ile gerçekleştirmekteydi⁹⁰. Dolayısı ile Türk Devrimi, Osmanlı'nın kadına yönelik algısında ilerici olmakla birlikte⁹¹, diğer taraftan da hala erkek egemen bir anlayışa sahipti. Öyle ki, devrimleri benimseyecek olan toplum Ataerkil köklerden gelmekteydi ve bu anlayışı sürdürmekteydi. Devrim sürecinin Ulus-Devlet anlayışına yönelik olarak "Devlet Feminizmi"ni de benimsemesi, kadının bu Ataerkil ölçülere göre sistem içerisinde yeniden biçimlendirilmesine; geleneksel olarak taşıdığı "Annelik" görevinin onun temel görevi olduğu anlayışıyla tanımlanmasına neden oluyordu⁹². Bu, Türk Devrimi'ni örgütleyen düşünce yapısı her ne kadar ilerici ve yenilikçi olsa da, aynı kadronun, dönemin toplumunun algısına göre temkinli hareket etmek durumunda kalmasıyla da açıklanabilir⁹³. Öyle ki Devrim'i, halkın algılayışlarından ve benimseyişlerinden koparmak; onu o özden uzaklaştırmak, devrimin arkasında yer alan ve itici gücü olarak biçimlenen halk desteğinin birden yok olmasına ve böylece devrimin ciddi bir yadsınma ile karşılaşmasına neden olurdu. Böylelikle devrim bir çöküşe gider ve ayakta kalması imkânsızlaşır⁹⁴. İşte "Aydın Kişi" olarak da tanımlanacak olan "Cumhuriyet Kadını", toplumun temel benimseyişlerinin farkında olan, ona göre bilgilendirilmiş ve kadın-erkek eşitliği açısından erkek ile aynı eğitim sürecine dâhil olmuş bir birey olarak ele alınmıştır⁹⁵. Böylece kadının eğitimi, ona tepeden verilecek bir "ayrıcalık" olmak yerine, ona iktidar tarafından tanınması zorunlu olan bir hak olarak ortaya çıkmıştır⁹⁶. Bu

88 Hasan Ali Koçer, "Türkiye'de Kadın Eğitimi", *AÜ-Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1, 1972, ss.81-124.

89 Işık Özel, "1930'ların İstanbul Basımında Kadın", *Toplumsal Tarih*, C.6, S.31, Temmuz-1996, s.30.

90 Semiha Tuna, "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak", *Fe Dergi - Feminist Eleştiri*, C.1, S.1, 2009, s.21

91 Leyla Kırkpınar, *a.g.e.*, s.122.

92 Siyasal iktidarın cinsiyeti ve ataerkil anlayışa yönelik siyasal yapılanmanın tahlili konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Ayşegül Yaraman, *Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili*, Bağlam yayınları, Kasım-1999, İstanbul, s.22 vd.

93 Ayşegül Yaraman, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, s.132.

94 Devrimin ve devrim sürecinin işleyişi ve toplum ile olan ilişkisi bakımından bakınız: Kemal Arı, *a.g.e.*, çşt syf.

95 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.151.

96 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.248.

anlayış da temellerini, eğitimsiz bırakılan kadınların; toplumun yarısının eğitimsiz bırakılması demek olduğu düşüncesinden almaktaydı. Bu düşünce, kadınların toplum içerisindeki “Öncüllüğü” ile pekiştirilmek istenmekteydi. Fakat kadının toplumda öncü konuma getirilecek olması düşüncesi, ataerkil algılayış çerçevesinde erkek iktidarını sorgulatan ve neredeyse sarsan bir eğilim olacağı, böylelikle tepki toplayabileceği için diğer taraftan da kadının öncüllüğünün “tehlikesiz” olduğu anlayışı biçimlendirilmeye çalışılıyordu ve kadınlar “Ulusalci” söylemlere dâhil ediliyorlardı⁹⁷. Bu söylemleri dile getirenlerin başında da Ziya Gökalp ve Halide Edip Adıvar gelmekteydi⁹⁸.

Türk Devrimi sürecinde kadın hakları konusunun ayrıca bir yer teşkil etmesinin ve Osmanlı’dan kalan Ataerkil anlayışın bu çerçevede esnemesinin en önemli nedeni; 19. yy’da gerçekleştirilen ve sürekli kayıplar verilerek Osmanlı’nın çökmesine neden olan gerileyişin diğer taraftan da erkek nüfusunu oldukça azaltması ve ortaya çıkan yıkıntıdan kurtulmak için kadının kaçınılmaz olarak toplumsal yaşama dâhil olmasıdır. Kaybedilen savaşlar, en sonunda toplumsal ve ekonomik alanda erkeklerden boşalan konuma kadının yerleşmesi ile sonuçlandı. Kadınlar, özellikle Kurtuluş Mücadelesinde oldukça etkili bir biçimde yer aldılar⁹⁹. Örneğin İstanbul’dan Anadolu’nun birçok bölgesine kadar gerçekleştirdikleri mitinglerle ve örgütlenmeler ile yadsınamaz bir güç oluşturdular. İşte Kemalist eğilim de, bu deneyimden yararlanarak kadının artık toplumsal hayata bütünüyle katılması gerektiği düşüncesindeydi. Yine de kadının geleneksel rollerine çok dokunulmadan ve kadın bu rolleri sahiplenirken, toplumsal alanda da meslek kadını olarak yeni bir kimlik geliştirmekteydi¹⁰⁰. Bu da kadının, Osmanlı geleneğinde tanımlanan konumundan ayrı olarak Aile içinde tanımlanmış kimliğinden “Üstün” bir niteliğe sahip olduğu anlayışıyla pekiştirilmekteydi¹⁰¹. Böylece kadın, hem geleneksel değerler tarafından biçimlenen rolleri benimseyen ve sürdüren, hem de yeni Ulus ve Cumhuriyet Kadını olarak benimseyeceği rolü içselleştirmek durumundaydı. Çünkü “Erkeklik” olarak adlandırılan ve toplumun diğer kesimi oluşturan anlayış, köklerini Ataerkil geleneklerden alan ayrıcalıklarını kadınlığa teslim etmek konusunda çok da gönüllü sayılamazdı. Erkeklik, kadına verilen yeni toplumsal konumunu onunla paylaşabilecek bilinçte değildi. İşte bu yüzden kadının var olan Toplumsal Cinsiyet algısında tümüyle kopması beklenemezdi. Kadını, çağdaş normların yanında geleneksel olarak kendisine biçilmiş konumu da benimsemek ve sürdürmek zorunda bırakan da buydu. En azından erkeklik, tedirgin edilmiyordu. Bu sürecin en önemli adımı da Medeni Kanun olacaktı. Mahmut Esad Bozkurt’un 17 Şubat 1926’da meclise sunduğu kanun oy birliği ile kabul edildi ve 4 Ekim 1926’da da yürürlüğe girdi¹⁰². Bu kanun ile ailedeki ilişkiler ağı oldukça önemli

97 Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, *Tarih ve Toplum*, S.91, Mart-1988, s.39.

98 *A.g.m.*, s.39.

99 Ülker Gürkan, *a.g.m.*, s.389.

100 Ayşegül Yaraman, *a.g.e.*, s132.

101 Ayşe Durakbaşı, *a.g.m.*, s.43.

102 Ülker Gürkan, *a.g.m.*,s.382.

değişikliğe uğradı. Kadın ve erkeğe yönelik toplumsal ilişkiler artık hukuki ve yasal olarak yeniden biçimlenecekti¹⁰³. Öncelikle çok eşli evliliğe son verildi. Bununla birlikte kadın ve erkek için evlilikte yaş sınırı konuldu¹⁰⁴. Yine miras konusunda kız çocuklara erkek çocuklarla aynı haklar verildi ve birbirlerine eşit kabul edildiler¹⁰⁵. Buna karşın evlilik kurumunda geleneksel olarak benimsenen anlayış sürdürüldü ve erkek, aile reisi olarak tanımlandı. Gene bununla ilgili olarak; soyun babadan erkek evlada geçtiği anlayışı ile bağıntılı bir biçimde, kızların evlendiklerinde kocalarını soyadlarını almaları uygun görülüyordu ve artık eşlerinin nüfuslarına geçeceklerdi¹⁰⁶. Bu kanun ile kadına boşanma hakkının verilmesi de diğer bir yenilikti. Ancak Türk Ticaret Kanunu çerçevesinde kadının ticaret yapabilmesi için kocasından onay alması gerekmektedir. Bu da, ticari işlerin aile bütçesi ve mal sahipliği konusunda oldukça fazla sorumluluğu ortaya çıkarması ile gerekçelendiriliyordu. Kanuni olarak aile reisliği ve evi geçindirme sorumluluğu erkeğe verildiği ve erkek aile ekonomisinin sürdürülmesinden yükümlü olduğu için, kadının ticari eğilimleri de eşinin onayına bırakılıyordu¹⁰⁷.

Eğitim alanında ise Osmanlıların kız çocuklarına yönelik eğitim anlayışında oldukça ciddi bir kopuş ve ayrılış görülüyordu. Tevhid-i Tedrisat kanunu ile eğitim ve öğretimde birlik sağlandı ve karma eğitime geçildi¹⁰⁸. Böylece okullarda kız-erkek ayrımı sonlandırıldığı gibi dinsel öğretim de yasaklandı. Kızların eğitim alanındaki yükselişi de bu anlamda Laik bir ahlak eğitimi alabilmeleri ile sağlanmaya çalışıldı¹⁰⁹. Teşkilat-ı Esasiye'nin 87nci maddesi ile de ilköğretime gitmek bütün Türk çocukları için zorunlu hale getirilerek okullar parasız eğitim verir halde yapılandırıldı¹¹⁰. Bunu, 1928 yılında Latin harflerinin kabul edilmesi ve ilköğretimin daha verimli hale getirilmesi izledi. Ancak yeni harflerin kabulü, diğer taraftan da zorlu bir süreci dayatmaktaydı. Toplumun büyük çoğunluğu zaten okuma-yazma bilmiyordu. Fakat okuması yazması olanlar da Arap harfleriyle okuyup yazabiliyorlardı. Böylece bu her iki kesime de yeniden ulaşma ve yeni harfleri öğretme sorunu ortaya çıktı. Bu ihtiyacı karşılamak için Ulus Okulları açıldı¹¹¹. 16-45 yaş arası bütün bireylerin, kadın-erkek ayrımı olmaksızın, yeni Türkçeyi okuyup yazdığına dair belge alması zorunlu hale getirildi¹¹².

103 Leyla Kırkpınar, *a.g.e.*, s.165.

104 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.121.

105 Aytunç Altındal, *a.g.e.*, s.150.

106 A. Afetinan, *a.g.e.*, ss.166-167.

107 *A.g.e.*, s.167.

108 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, (sekreteryası: Hüseyin Tosun), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-2010, s.108.

109 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.240.

110 "Seksen yedinci madde: İptidâî tahsil bütün Türkler için mecburî, devlet mekteplerinde meccanidir": T.B.M.M. Teşkilatı Esasiye Kanunu ve Dâhili Nizamname, T.B.M.M. Matbaası, 1933, Ankara, s.25; Suna Kili, Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası yayınları, Eylül-2006, İstanbul, s.147.

111 A. Afetinan, *a.g.e.*, ss.152-155.

112 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.324.

Yeni Türkiye’de öncelikli okuma-yazma ihtiyacını gidermek üzere başlatılan Eğitim ve Öğretim Seferberliği, sonrasında kadınların meslek edinme ve özellikle düşünsel yaşamda bir konum elde edebilme eğilimlerini de arttırdı. Bununla birlikte okuması yazması hiç olmayan kadınlar da dershanelerden aldıkları sertifikalar sayesinde toplumun gelişmesine de belirli ölçüde ivme kazandırmaktaydı. Böylece “Ulus Kadını”nın toplum içindeki yeri ve önemi artmaya başlamış, kadınlar toplumsal alanda daha çok yer edinir olmuş; öncelikle fikir işçisi olarak da aile bütçesine katkı sağlar duruma yükselmişti¹¹³. Yine de kadına, geleneksel Toplumsal Cinsiyet ayrımı çerçevesinde biçimlenen yaklaşım varlığını bu alanda da sürdürmekteydi. Örneğin ilkökul dördüncü sınıftan itibaren kız çocukları özel olarak ev işleri ile ilgili dersler görüyorlardı. Bu ders içeriği olarak kız çocuklarına ev işleri ile ilgili ilk bilgiler, kavramlar öğretilmekte; ev bütçesinin nasıl düzenleneceği anlatılmakta ve gelir-gider ile ilgili hesapların nasıl yapılacağı eğitimi verilmekteydi¹¹⁴. Kadınlığa yüklenen temel cinsiyet ayrımına yönelik bu ders anlayışına karşın 1930lı yıllara gelindiğinde öğrenciler ve özellikle çalışan kadınların bir kısmı için evlilik “kaçınılmaz” bir olgu olmaktan çıkmıştı¹¹⁵. Çünkü kendi kazanımını ve geçimini sağlayan, böylelikle bilinçlenen kadın evliliği artık kader olarak algılamamaktaydı.

Türk Devrimi’ni kadının eğitimi açısından Osmanlı anlayışından ayıran en önemli gelişme ise devrimin kadınlı erkekli hemen tüm kesimlerde fikri yayılışına kaynaklık eden karma sınıflar ve buralarda görev alan ilkökul öğretmenleri oldu. Buna karşın Cumhuriyet döneminde kurulan Kız Enstitüleri de kadına bakışın geleneksel yanlarını taşımaktaydılar ve medeni araçlar aracılığı ile iyi-güzel yaşamaya yönelik bilgileri edinmekteydiler. “Kadına Özgü” olarak aldıkları eğitim ile meslek edinerek “Modern ve Bilgili Ev Hanımı” olarak yetiştiriliyorlardı. Bu yönde biçki, dikiş, ev idaresi, nakış, çocuk bakımı gibi dersleri görüyorlar ve yüksek bölümlerden mezun olan kadınlar Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı Kız Enstitüsü’nün idari bölümünde kadro elde edebiliyorlar, yönetici olarak göreve başlayabiliyorlardı¹¹⁶. Bu anlayışın bir devamı olarak benzer bir uygulama da 17 Nisan 1940’ta kabul edilen Köy Enstitüleri Kanunu ile sürdürülmekteydi¹¹⁷. Yine burada da kızlar, mevcut Cinsiyet Rollerine yönelik dersler görmekteydiler. Buradan kız öğretmen olarak yetişen öğrenciler, öğretmen olarak görevlendirildikleri köylerde öğrencilere verdikleri eğitim aracılığıyla köy kadınlarına da modern ev hanımlığını öğretmekteydiler. Bu eğitimin başında, yine kadına has olarak görülen; dikiş makinesi ile dikiş dikimi gelmekteydi. Böylece geleneksel olarak biçimlenmiş Toplumsal Cinsiyet ayrımı, kadının topluma kazandırılması kaygısı güdülse bile temel bir eğitim politikası halindeydi¹¹⁸. Kısaca “Ulus Kadını”, bu temel cinsiyet

113 A. Afetinan, *a.g.e.*, ss.155-159.

114 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.254.

115 Işık Özel, *a.g.m.*, s.34.

116 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.159.

117 Sina Akşın, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat-2010, İstanbul, s.237.

118 Semiha Tuna, *a.g.m.*, s.22-25.

ayrımı korunarak biçimlendirilmekte ve topluma karışmaktaydı. Yine de bu, Türk kadınının çeşitli meslek gruplarında yer almasına engel bir uygulama da değildi. Bunlardan en önemli alan, ilk başlarda tutuklanmaya ve engel olunmaya çalışıldı ise de, sahne sanatlarıydı. Osmanlı'dan gelen bir geleneksel algılayış olarak kadının sahne sanatlarında yer almaya başlaması tepki toplamış olsa da zamanla kadın bu alandaki yerini kabul ettirmiştir¹¹⁹.

Döneme özgü kadın-erkek ayrımının hala yaşadığını gösteren bir tutum da sağlık sorunlarda ortaya çıkmaktaydı. I. Dünya savaşının ardından Anadolu'da frengi hastalığı yayılmaya başlamıştı. Frengi muayenesinde, evlenecek erkeklerle evli kadınların mahremlerinden birinin yanında, doktor bulunan yerlerde muayene edilmeleri koşulu vardı. Ancak kızlar muayene olamazlardı ve ayrıca evlenme raporları herhangi bir doktor tarafından verilebilmekteydi¹²⁰.

Yine I. Dünya Savaşı'nın miras bıraktığı yıkıntının ve yaşattığı kayıpların ardından kadın emeğinin en çok hissedildiği alan; erkek kayıplar nedeni ile iş gücünü yitiren ziraat idi¹²¹. Batılı kazanımları gerçekleştirmeye çalışan Türk Devrimi'nin bu yönde ve özellikle kültürel alanda elde ettiği kazanımlar, taşrada yer alan bu kadınlara ulaşmakta etkili bir başarı elde edememişti. Bu edinimler daha çok İstanbul, İzmir ve Ankara çevresine kadar etkili olabilmişti. Ancak II. Dünya Savaşı sıralarında erkeklerin askere alımlarının artması ve aynı dönemde endüstriyel gelişimin de artış göstermesi; bu alanda kadının iş gücü olarak varlık göstermesine neden oldu. Yine de kadın temel görev olarak aile içindeki gerçekleştirdiği hizmeti yani ev işlerini sürdürmekle de yükümlüydü¹²².

Ataerkil kültürün kadını tutsak alan kemikleşmiş geleneksel ve dini yapısına karşın yeni "*Cumhuriyet Kadını*"nın zihniyeti bu değerlerin dışına, belirli ölçülerde de olsa, taşabilmeyi salık veriyordu. Ancak diğer taraftan da "*Ulus Kadını*" bilincinin benimsenmesi ve içselleştirilmesi öngörülmekteydi. Ve böylece "*Cumhuriyet Kadını*", erkek ile birlikte "*Millet*"i temsil etmekteydi. Dolayısı ile Osmanlı rejiminde iktidar ve egemenlik anlayışı, yine Ataerkil anlayış çerçevesinde yalnızca erkeğe yüklenirken; Cumhuriyet'te belli ölçüde bu Ataerkil gelenekleri sürdürmesine karşın iktidar ve egemenlik anlayışını erkek ile kadına birlikte yüklemektedir. Kimliklerini de bu yönde şekillendiriyordu. Bu sorumluluk anlayışı da, erkek egemen bir kültür ve anlayıştan hareket etse bile, kadın ile erkeğin hukuk ve sistem karşısında eşitliğinin sağlanmasını kaçınılmaz kılıyordu¹²³. Öyle ki Ulus anlayışının gelişmesi için toplumun tek bir kesiminin yani sadece erkeklerin katılımı yeterli değildi. Kadınların da bu sürece etkin bir biçimde dâhil olmaları gerekliydi ve en az erkekler kadar sürece katılabilmeleri için onlarla eşit haklara sahip olmaları en temel koşuldu. Böylece kadın her ne kadar rejim tarafından biçimlendiriliyorsa

119 A. Afetinan, *a.g.e.*, s.160.

120 Tezer Taşkıran, *a.g.e.*, s.93.

121 *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, s.322.

122 A. Afetinan, *a.g.e.*, ss.161-162.

123 *A.g.e.*, ss.168-169.

da, erkek ile eşitliğinin ve erkek iktidarı karşısında özgürleşmesinin yolu açılmaya başlanmış oluyordu. Yine de dinsel kaygılar, kadın erkek eşitsizliğinin temelinde yer alan bir olguydu ve bunu aşmak için de “Ümmet” anlayışından sıyrılıp “Ulusallık” anlayışının benimsenmesi gerekmekteydi zaten¹²⁴. Diğer taraftan Ulusçuluk, geleneksel benimseyişlerden kopuş demek de değildi ve bu kültürel mirasa sahip de çıkmaktaydı¹²⁵. Kadın-Erkek eşitsizliğini dikte eden dinsel kaygıların bir ortak kimlik olmaktan çıkıp yerine vatandaşlık bağının biçimlendirilmesi en büyük gereksinim olarak kendisini göstermekteydi bunun en önemli adımı da dinsel kimlikleşmeyi tesis eden yapılanmaların sonlandırılmasıydı. Dolayısı ile toplumun bir yarısının iradesini egemenliğin temsilinin dışında bırakan dinsel-manevi algılayış karşısında manevi alanda mutlak bağımsızlığın kazanılması temel koşuldu¹²⁶. Bu çerçevedeki en önemli adım Halifeliğin kaldırılması oldu ve böylece Egemenlik anlayışı toplumun tümüne mal edilebildi¹²⁷. Diğer taraftan “*Hıyanet-i Vataniye Kanunu*” ile de dinin siyasi irade tarafından toplumu gütmek amacı ile kullanımı cezalandırıldı¹²⁸. 3 Mart 1924’ ta “*Şeriye ve Evkaf Vekaleti*” nin kaldırılması ve “*Tevhid-i Tedrisat*” kanununun kabulü de dinsel kurumların temizlenmesinin en önemli diğer adımları idi. “*Şapka Kanunu*” ve “*Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması*” da önemli birer aşama konumundaydılar¹²⁹. Dinsel giyim-kuşam, yine dinsel yargılara göre biçimlenmiş bir toplumda, aynı toplumun farklı inançlara sahip bireylerinin, henüz ilk anda gözle görünür benimseyişleri ile yani kıyafetiyle ayrıma; ötekileştirmeye ve ötekileştirilmeye tabi tutulmalarına neden olmaktadır. Diğer bir açıdan da kadının “Çarşaf-Peçe” gibi erkek egemenliğinin kadın bedeni üzerindeki gücünü temsil eden dinsel kuşamlar da kadını ikincilleştirmenin diğer bir uygulamasıdır. Toplumunda, bireylerinin daha ilk anda kıyafete yönelik ötekileştirmeleri ve kadına yönelik ikincilleştirmeleri sonlandırmak isteyen bir rejim için belirli dinsel kıyafetlerin yasaklanması da, katı bir uygulama olsa bile, bu açıdan oldukça anlamlıdır. Bu çerçevede *Kılık-Kıyafet Devrimi* ile *Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması* devrimsel aşamaları, aynı toplumun farklı inançlara sahip bireylerini bir bütün kılmak ve kadının ikincilleştirilmesini engellemek amacı ile doğrudan ilgisidir.

124 Macit Gökberk, “Aydınlanma Felsefesi ve Sanayi Uygarlığının Kökleri”, *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yayınları, Nisan-1983, İstanbul, s.299.

125 Bernard Caporal, *a.g.e.*, s.193.

126 *A.g.e.*, ss.207-208.

127 Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge yayınevi, Eylül-2008, Ankara, s.292.

128 *A.g.e.*, s.321.

129 Utkan Kocatürk, *a.g.e.*, s.99; Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I: 1924-1930 Devrimler ve Tepkileri*, Türkiye İş Bankası Yayınları, Mayıs-2007, İstanbul, s.153 vd.

Sonuç

Her rejim ve her iktidar; benimsediği egemenlik anlayışı ile doğru orantılı olarak toplumunu ve bireylerini rejimi ve egemenlik anlayışını benimsemiş ve sürdürme kaygısında olan kimlikleri edinmiş kimseler olarak yetiştirmek kaygısı taşırlar. Var olan rejimini benimsenmesinin ve sonraki kuşaklarca sürdürülmesinin de en önemli adımı budur. Atatürk Devrimi de gerçekleştiği toplumun geçmişinden, ekinsel birikiminden ve algılayışından ayrı düşünülmemeyeceği gibi; bir taraftan toplumu biçimlendirirken diğer taraftan da benimseyebildiği ya da direndiği oranda kendisi de biçimlenmiştir. Topluma özellikle Batı kaynaklı algılayışları işlemeye çalışırken, kendi toplumunun geçmişten beridir edindiği birikimlerine göre de şekillenmek durumunda kalmıştır. Devrim'in kadına ve erkeğe bakış açısı da her ne kadar Batı'nın değerlerine göre olgunlaştırılmak istense de, toplumda var olan Ataerkil algılayıştan da kopamamış ve kadın-erkek eşitliğini, kadına ve erkeğe geleneksel olarak atanmış olan Toplumsal Cinsiyet rollerine belli oranda sadık kalarak gerçekleştirmeye çalışmış; kadın haklarının kazanımını ve kadının topluma kazandırılmasını Ataerkil toplum içerisinde, Ataerkil normlara sadık kalarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Dolayısı ile kadınlık, Osmanlı algılayışından her ne kadar ilerici ve devrimci olsa bile geleneksel kaygıları üzerinden tümüyle atamayan ve erkek egemenliğini ön planda tutan bir toplumda ve rejimde yeniden biçimlendirilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- August Bebel, *Kadın ve Sosyalizm*, (Çev: Sabiha Zekeriya Sertel), Toplum yayınevi, Eylül-1978, İstanbul.
- Aytunç Altındal, *Türkiye’de Kadın*, Havass yayınları, 1977, İstanbul.
- A. Afetinan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Bakanlığı yayınları, 1982, İstanbul.
- Ayşegül Yaraman, *Resmi Tarihten Kadın Tarihine*, Bağlam yayınları, Kasım-2001, İstanbul.
- Atatürk’ün *Söylev ve Demeçleri*, C.II, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayınları, 1997, Ankara.
- Ayşegül Yaraman, *Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili*, Bağlam yayınları, Kasım-1999, İstanbul.
- Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, *Tarih ve Toplum*, S.91, Mart-1988.
- Bertrand Russell, *Evlilik ve Ahlak*, Varlık Yayınları, Aralık-1971, İstanbul.
- Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1982, Ankara.
- Emel Doğramacı, *Türkiye’de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür yayınları, 1992, Ankara.
- Erich Fromm, *Anaerkil Toplum ve Kadın Hakları*, (Haz: Aydın Arıtan), Arıtan yayınevi, Eylül-1998, İstanbul.
- Fatmagül Berktaş, *Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın*, Metis yayınları, Eylül-2000, İstanbul.
- Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı*, (Çev: Bahar Tırnakçı) , Yapı Kredi yayınları, Ağustos-2009, İstanbul.
- Hasan Ali Koçer, “Türkiye’de Kadın Eğitimi”, *AÜ-Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C.5, S.1, 1972, ss.81-124.
- Işık Özel, “1930’ların İstanbul Basınında Kadın”, *Toplumsal Tarih*, C.6, S.31, Temmuz-1996.

- Kerima Filan, "Osmanlı Bosnası'nda Vakıf Kuran Kadınlar", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları*, (Der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, Çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül/2009, İstanbul, ss.109-136.
- Leslie P. Peirce, "Ekberiyet, Cinsellik ve Toplum Düzeni: Modern Dönemin Başlangıcında Toplumsal Cinsiyetle İlgili Osmanlı Söz Dağarcığı", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed: Madeline C. Zilfi, Çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009.
- Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, Ankara.
- Leyla Kırkpınar, *Türkiye'de Toplumsal Değişme ve Kadın*, Zeus kitabevi, 2010, İzmir, s.121; Nur Bilge Criss, "Türk Kadınının Gündemi", (Çev: Kadriye Göksel), *AÜ-Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.51, S.1.
- Margaret L. Meriwether, "Yeniden Kadınlar ve Vakıf Üstüne: Halep, 1773-1840", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed: Madeline C. Zilfi, Çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009.
- Olga Augutinos, "Doğulu Cariyeler, Batılı Metresler: Prévost'un Histoire d'une Grecque Moderne'ı", *Osmanlı Döneminde Balkan Kadınları*, (Der: Amila Buturovic- Irvin Cemil Schick, Çev: Güliz Erginsoy), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül/2009, İstanbul.
- Simon de Beauvoiere, *Kadınlığın Kaderi*, (Çev: Canset Unan), Altın Kitaplar, 1966, s.35.
- Suraiya Faroqhi, "18. Yüzyıl Anadolu Kırsalında Suç, Kadınlar ve Servet", *Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları*, (Ed: Madeline C. Zilfi, Çev: Necmiye Alpay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz-2009.
- Semiha Tuna, "Köy Enstitüleri'nde Kadın Olmak", *Fe Dergi - Feminist Eleştiri*, C.1, S.1, 2009.
- Şefika Kurnaz, *Yenileşme Sürecinde Türk Kadını: 1839-1923*, Ötügen yayınları, Şubat-2011, İstanbul.
- Şemsettin Sami, *Kadınlar*, (haz: İsmail Doğan), Ankara, 1996.
- Şerafettin Yamaner, *Atatürk Öncesi ve Sonrası Kültürel Değişim: Değişimin Felsefesi ve Toplumsal Özü*, 1999, İstanbul.
- Tezer Taşkıran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Yayınları, 1973, Ankara.

- Türkan Arıkan, *Atatürk'ün Türk Kadını Hakkındaki Görüşlerinden Bir Demet*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Tarik Kurumu basımevi, 1984, Ankara.
- Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, 2007, Ankara.
- Ülker Gürkan, "Türk Kadınının Hukuki Statüsü ve Sorunları", *AÜ-Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.35, S.1, 1978.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, (sekreteryaya: Hüseyin Tosun), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara-2010.
- T.B.M.M. Teşkilatı Esasiye Kanunu ve Dâhili Nizamname*, T.B.M.M. Matbaası, 1933, Ankara, s.25
- Suna Kili, Şeref Gözübüyük, *Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası yayınları, Eylül-2006, İstanbul.
- Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Şubat-2010, İstanbul.
- Macit Gökberk, "Aydınlanma Felsefesi ve Sanayi Uygarlığının Kökleri", *Çağdaş Düşüncenin Işığında Atatürk*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yayınları, Nisan-1983, İstanbul.
- Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge yayınevi, Eylül-2008, Ankara.